

**Історія України в романах
Тимур і Олена
Литовченки
ШАЛЕНІ ШАХИ
Роман**

**Частина I
Загублений спадкоємець**

**Шахова партія № 1
Сила королеви**

*Північ Італії,
кінець першої чверті
XVI століття*

Розташований у центрі невеличкого гірського озера затишний крихітний острівець, яких у цій місцевості безліч, виглядав особливо розкішно і святково. Сьогодні там чекали надзвичайно важливого гостя, який мав зіграти з хазяїном партію в шахи.

Втім, розенкрейцери¹ ніколи не затівали нічого заради простої забавки, а до будь — якої справи підходили ґрунтовно. Про проведення чергового змагання гравців сповіщали мінімум за місяць. Єдиною поважною умовою неявки на турнір визнавалася тільки смерть наміченого учасника. Точність цінувалася чи не вище від усього: гість зобов'язаний був прибути на місце зустрічі не раніше й не пізніше трьох хвилин після зазначеного в запрошенні часу.

Пишність та урочистість прийому виходили за всі межі, які тільки могла намалювати найпалкіша людська уява. Зате й господар, і гість могли прийти на гру в якому завгодно вбранні: від простого та зручного, зовсім домашнього, до найвишуканішого.

Як правило, турнір надовго не затягувався: гра, пророцтво (або ж вирок — кому як подобалося!) і вишуканий обід на додачу.

На нинішню гру гість з Англії прибув ще напередодні пізно ввечері, саме ж змагання було призначене на ранній ранок. Візитера з нетерпінням очікував не надто знатний італієць, заможний і причепурений, але не без елегантності. Хазяїн був

¹ «Орден Троянди і Хреста» — теологічне таємне релігійно — містичне товариство, що існувало в Європі у XV–XVII століттях (тут і далі — прим. авторів).

літній, років сорока п'яти, гладкий, осадкуватий, темноволосий, широкоплечий, з непропорційно великою головою й крупними рисами обличчя. Загалом, не красень, але надзвичайно чарівний! Практичність і кмітливість батька, емоційна чуйність матері — от і вся спадщина, що дісталася цій людині від предків. Решти життєвих благ він домігся сам, тому пишався й нажитим багатством, і чудовим замком, що придбав за кругленьку суму разом з титулом і гербом в одного бездітного аристократа, що розорився. І все — таки перед представниками родової аристократії італієць у глибині душі тремтів...

Саме тому, довідавшись від челядників, що його суперник — молодий, веде свій родовід чи не від самого Карла Великого² й має грандіозний статус, хазяїн занервував. Шкода, що за правилами турніру гравцям заборонялося бачитися напередодні зустрічі! Таким чином, вони не могли заздалегідь скласти безпосереднє уявлення один про одного — а що може бути небезпечнішим від невідомого супротивника?!

Італієць розумів одне: англієць молодий, а молодість — амбітна й енергійна. Чверть століття

² Засновник династії Каролінгів, імператор Заходу з 800 р. від Р. Х.

тому він легко відіграв титул Великого Майстра Шахів (а якщо простіше — гросмейстера) в одряхлілого іспанського гранда. І саме молодість та жага успіху принесли перемогу італійцеві. Він був наполегливий, рішучий і ні на краплю не боявся доволі сильного шахіста—іспанця. Партія завершилася «вічним шахом», але оскільки під ударом опинився король супротивника, жадана перемога в підсумку дісталася італійцеві. Тоді ж переможець зробив пророкування, яке згодом блискуче підтвердилося. І от настала його черга захищати титул від зазіхань нового претендента...

Ранок був тихим і ясним, з озера віяв легкий прохолодний вітерець. Розкішний палац потопав у зелені смарагдових галявин, вибагливо підстрижених кущів і дерев. Галереї, зали й коридори, прикрашені китайськими і японськими вазами з найтоншої порцеляни, кольоровими гобеленами ручної роботи, картинами знаменитих майстрів, добротними французькими й італійськими меблями, мали вигляд урочистий і ґрунтовний, ігровий зал виблискував довершеністю й досконалістю.

У призначену годину гість уже стояв біля воріт замка. Це був юнак років п'ятнадцяти або сімнадцяти, божественно гарний, рослий, стрункий — одне слово, ідеал. Його ніжна юна краса обеззброїла й водночас заспокоїла хазяїна своєю

жіночністю. Італієць очікував побачити супротивника старшого й більш мужнього, але ніяк не хлоп'яка з пухкими рожевими щічками, червоним чарівним ротиком, мініатюрними дитячими ручками і збентеженим поглядом великих блакитних очей, схованих під пухнастими віями.

Всупереч очікуванню господаря турніру, розкішне оздоблення палацу не справило на гостя найменшого враження: його численні власні замки виглядали не гірше, а можливо навіть краще від італійського. Тому англієць прямував розкішними коридорами палацу з неприхованим нудьгуванням розпеченого розкішню аристократа. Італійця вельми засмутила байдужість гостя, хоча він нічим не виказав своїх почуттів. Але треба зазначити, що хазяїн доклав титанічних зусиль для організації цієї зустрічі...

Зате ледь наблизившись до ігрової зали, юнак зупинився, немовби укопаний, застигнувши від здивування й розгубленості. І було від чого...

В ігровій залі панував напівморок, бо високі стрілчасті вікна були закриті важкими порт'єрами з темно — зеленого оксамиту. При цьому щось незвідане й жахаюче відбувалося усередині...

Тремтіння пробігло тілом гостя. Хазяїн ледь відчутно підштовхнув його, і тільки — но юнак переступив поріг, як порт'єри миттєво розсунулися, і ранкове сонячне світло осяяло величезну залу. В

центрі її розташовувалася гігантська шахівниця, де шеренги людей у білих і чорних шатах, зшитих відповідно до статусу кожної з шахових фігур³, велично вишикувалися одна проти одної. Тут були солдати⁴, лицарі⁵, капуцини⁶, блазні⁷, королеви й королі. От тільки зброя в усіх була винятково бутафорською...

На всю цю пишноту молодик вирячився, широко розкривши очі й здивовано роззявивши рота.

«Ага, нарешті я вразив цього гордовитого англійського гусака!» — подумки зрадів італієць. Уголос же бадьоро мовив:

³ Це і є т. зв. «шалені» шахи. За правилами, під час гри кожна відіграна фігура переходила у власність гравця, що взяв її. По завершенні зустрічі вся «нерозіграна решта» діставалася переможцеві. Є відомості, що такі шахові партії дуже любляли розігрувати магнати Потоцькі й Радзивілли.

⁴ Пішаки.

⁵ В середньовічних шахах відповідали коням.

⁶ Таким чином зрідка представлялися лодії (тури).

⁷ У деяких західноєвропейських країнах таким чином представляли слонів (офіцерів).

— Сміливіше, мій друже, проходите! Ну що ж ви завмерли на порозі?

— Це... — Гість витягнув руку в напрямку до величезної шахівниці й повторив із тремтінням у голосі: — Що це таке?

— Це шахи, спеціально приготовані для нашої гри.

— А чому фігурами вбрані живі люди?

Ледь стримуючись, щоб не розреготатися в обличчя ошелешеному аристократові, хазяїн продовжив у тій самій манері:

— А чому би, власне, й ні?.. Погодьтеся, доля грає людьми. Ми, розенкрейцери, граємо долями народів. То давайте поборемося живими шахами!

— Але ж так не можна...

— Чому ж не можна, синьйоре?! Вони ж не стануть убивати одне одного! Можете переконатися, зброя в них дерев'яна.

— Убивати?.. — юнак сполотнів від жаху, його голос затремтів. — Навіщо ж убивати?..

— Та заспокойтеся ви!

— Вони й не навчені до вбивства! — І пещені ручки гостя з довгими доглянутими пальчиками нервово затремтіли.

— Я знаю. Я залучив для гри не тільки своїх служників, але й ваших. Оцей, наприклад, ваш головний кухар, — й італієць вказав на білого

шахового короля. — Ах, синьйоре, це ж просто розвага!

— Розвага?.. — Голос гостя усе ще виказував нервову напругу. — Ви говорите про живих людей, немов про бездушні кам'яні статуї!

— Так, чудова розвага, приємна і лоскітлива для нервів.

Тут хазяїн нарешті дозволив собі посміхнутися, широко й відкрито:

— Тож тепер ви, друже мій, переходьте до гри і спробуйте не втратити свого кращого кухаря! Інакше плоди його кулінарного мистецтва тішитимуть гостей за моїм столом. Ну що, згода?

— Гарзд, спробую зіграти за вашими правилами, — приречено зітхнув гість.

Молодому аристократові було вдвічі важче, бо тепер йому доводилось боротися за щось реальне — за живих людей. Дотепер його життя протікало зовсім по—іншому. Титул і величезну спадщину юнак одержав від батька ще в ранньому дитинстві. Його великі володіння охороняло потужне, навчене військо, а безтурботне існування забезпечували легіони вірних безликих служників. Він жив у своєму ідеальному світі, не звертаючи уваги на події, що відбуваються навколо, не вдивляючись у живі людські обличчя. Реальність і відповідальність лякали його.

Щоб підтримати підупалого духом гостя, хазяїн милостиво запропонував юнакові грати білими, минаючи процедуру жеребкування.

Однак англієць миттєво змінився, тільки — но встав за двома білими шеренгами. І недарма: адже єдиною пристрастю юнака були шахи, які пробуджували в ньому спрагу життя й надавали почуття значущості! Тому із сором'язливого підлітка він стрімко перетворився на норовливого запального правителя, що залізною рукою гнав васалів на битву. Коли юнак наказав просунути на дві клітини королівському пішаку, у його очах усе ще жевріли слабкі сліди нерішучості. Однак після того, як чорний королівський пішак підійшов упритул до білого блазня, погляд гостя спалахнув лютим жагучим вогнем азарту, й він скомандував білопольному блазню дуже жорстко:

— Нумо руш на три клітини по діагоналі ліворуч!⁸

На шахівниці розігрувалася фатальна драма, що дуже швидко перейшла в нещадну битву. Рішучість гостя підсилювалася від опору, котрий

⁸ В даній партії розігрується т. зв. «дебют слона» — один з найпопулярніших у середньовіччі дебютів, уперше описаний ще в шахових трактатах XV ст. В одному з варіантів може скінчитися «дитячим» матом.

чинила армія господаря турніру. Італієць пошкодував, що виявив слабкість, і відмовився від жеребкування. Зараз він міг би грати білими...

Зрештою хазяїн, під натиском лютої атаки гостя, почав поступатися позиціями, що призвело до неминучого мату після вирішального ходу білою королевою.

Англієць триумфально оглянув живі «фігури», переважна більшість з яких тепер перейшла у його власність. Італієць же зовсім знітився й принишкнув, погляд його згас: він не очікував такої спритності від жовторотого молодика.

Далі настала черга обіду з чотирьох легких закусок, прозорого, зміцненого хересом бульйону й двох рибних перемін, за якими пішли дичина й печеня з домашньої птиці. На десерт були подані пудинги, солодощі й божественний сир. Попри напругу щойно зіграної партії, усе пройшло дуже мило й мирно.

Після трапези хазяїн і гість зручно вместилися у різьблених кріслах ручної роботи. Гість був спокійний і щасливий, адже гра скінчилася його перемогою. Італієць же помітно нервував, постійно обтираючи мереживною хусточкою піт із чола. Нарешті він глибоко зітхнув і промовив:

— Ну, гаразд, парубче, перемога в шаховій партії ваша. Однак, за умовами турніру, тепер ви

зобов'язані передбачити події в названій мною країні.

— Що ж, я готовий, — бадьоро відповів юнак.

Тоді хазяїн мовив:

— Мене цікавить Польща, в якій нині управляє літній удівець Сигізмунд. Що відбудеться в цій країні найближчим часом?

І не чекаючи на відповідь, відразу додав:

— Ви мені симпатичні, юначе, тому підкажу ще дещо: країна розорена, скарбниця порожня, вороги не дрімають...

Гість кивнув і відразу поштиво заперечив:

— Не слід передчасно ховати Польщу. Тут усе складеться чудово, Сигізмунд одружиться на молодій енергійній жінці. Вона і спадкоємців народить, і за країною догляне.

— Звідки ви взяли, що король одружиться? А раптом він не захоче? — здивувався італієць.

— Як і в шахах, у житті слабкість короля врівноважується силою й енергією королеви. Тим більше, що Сигізмунд — удівець, у якого немає спадкоємця, а отже — немає виходу. А не захоче сам, його змусять.

— Як і в шахах, кажете?.. Замість «королеви» я віддаю перевагу більш традиційному терміну «ферзь»⁹.

⁹ Слово походить від арабського «візир». Ця шахова фігура

— У цьому випадку я не поділяю вашу точку зору, високоповажний господарю, — безтурботно відповів гість.

— Все має значення, парубче. У будь — якому разі, я не давав би настільки оптимістичного прогнозу, — зітхнув хазяїн. — Навіть якщо король одружиться, — не факт, що в нього народяться діти. А якщо й народяться, то можуть не зійти на престол. Адже польського короля вибирає тамтешній сейм.

— Готовий сперечатися з вами скільки завгодно! Король успадкує трон. Бо ви забули про королеву — найсильнішу фігуру в шахах. Не варто недооцінювати жінок: кожна мати спить і бачить свого сина королем, навіть якщо він на те не заслуговує.

— Ну що ви, що ви! Давайте все — таки розмежуємо гру й реальну дійсність. Життя складніше від будь — якої шахової партії.

— Може, складніше, а може, й простіше. Хто зна, хто зна?! — посміхнувся гість і додав твердо: — В усякому разі, свого пророкування я не зміню.

почала називатися «королевою» вже у європейській традиції, причому досить пізно.

Глава 1

Від турніру до труни

*Велике князівство Литовське,
березень 1537 року*

Природа прокидалася від зимової сплячки. Дедалі яскравіше сяяло сонечко, намагаючись зігріти промерзлу землю. Сніг поступово осідав, до вечора вкривався тонкою кіркою льоду, що ранком танула, і дзвінкі струмочки виносили зиму геть. До полудня ставало тепло, і нагріте повітря вирувало від свіжості. Земля оживала й немовби дихала: глибоко та рівно. Бруньки на деревах і кущах набухали, випускаючи зелені клейкі листочки. Усюди розливалися гіркуваті пахощі прілих трав, змішані з ніжним ароматом перших квітів, що весело майоріли на палацових клумбах.

Ніколи ще в житті королеви Бони не бувало такої прекрасної весни! І ніколи їй не було так боляче й самотньо, як зараз. А може, вона просто не зважала на це раніше? Коли це спало їй на думку, серце закалатало сильніше.

Король жив у Польщі, королева — у великому князівстві Литовському. Від зустрічі до зустрічі їхні подружні відносини ставали дедалі холоднішими. Сигізмунд справедливо дорікав Боні тим, що вона

часто порушувала врівноважені відносини усередині країни й поза її межами, нав'язуючи всім свою волю. Бона виправдовувала таку поведінку турботою про майбутнє династії... й у свою чергу звинувачувала вінценосного чоловіка в бездіяльності.

Тепер же, по закінченні піврічних сутичок і сварок, королева усвідомила, що її тутешнє життя нагадує дуель двох сильних характерів, які в божевільній спробі перемогти знищують все живе навколо, і усвідомивши в підсумку свою згубну сутність, намагаються потім з'єднати непоєднане. Дійшло до того, що вінценосний чоловік і дружина висловлювали взаємні докори не тільки при скороминущих зустрічах, але навіть у листах.

Незважаючи на це, Бона відчула, як сильно скучила за чоловіком. Вона написала Сигізмунду сухий офіційний лист, а він напрочуд швидко відповів, відписавши, що з нетерпінням чекає на неї. «Невже король не тільки добре ставиться до мене, але й усе ще кохає?..» — з надією подумала королева.

Справді, у глибині душі Сигізмунд розумів, що більше так тривати не може. Йому була потрібна ця енергійна, розважлива, але як і раніше кохана ним жінка.

*Вавельський замок,
Краків, королівство Польське,
травень 1537 року*

Ліс скінчився, за вікном карети потягнулися широкі смарагдові поля, дбайливо вкутані сивим пухнастим туманом. Ранній ранок був прохолодним і росистим. У небі ані хмарини, і лише на сході, звідки зараз випливала величезна вогненна куля сонця, запізнило танули самотні сизі хмаринки.

Бона примружила очі, занурившись у мрії й надії. От зараз, розірвавши перину ранкового туману, з'явиться її король на білосніжному огирі в супроводі розкішного почту придворних. Як це бувало колись, зустрінуться вони тепло й радо. Безліч піднесених очей будуть спрямовані на сяючу щастям королеву.

Але нічого подібного не сталося. Сигізмунд її не зустрів. Більше того, навіть не вважав за потрібне вийти зустрічати дружину, коли Бона прибула до палацу. Спочатку її охопила лють, потім образа. Як він міг?! Вона примчала до свого короля, кинувши всі невідкладні справи...

В очікуванні того, що Сигізмунд покличе її, королева промучилася весь день. За цей час вона пригадала всі докори чоловіка, всі обвинувачення щодо виховання сина, стилю керування Литовським князівством. Переймаючись важкими думками,

Бона не заплющила очей всю ніч. Зовсім не розуміючи, що відбувається, королева не знала, як їй повестися.

Втім, наступного ранку вона встала раніше, ніж зазвичай, опорядилася за допомогою служниць, відправила одну з них сповістити короля про бажання поговорити з його величністю. Яким же був її подив, коли служниця повернулася зі звісткою, що Сигізмунд не може її прийняти.

Королева мало не сказала й влаштувала справжній скандал. Перелякана двірня безпорадно метушилася палацом, нічого не пояснюючи, лише злякано притискала до стін і мимрила:

— У нього... У нього...

Зненацька до Бони прибіг королівський блазень. Вона внутрішньо напружилася, оскільки не любила доволі відверті кпини Станьчика¹⁰. Він до того ж постарів, розжирів і тепер шкутильгав не так граціозно, як колись. Королева не знала, чого очікувати від зухвалого паяца, тому зібрала всю волю в кулак, щоб дати гідну відсіч безтактному

¹⁰ Придворний блазень великих князів литовських та королів польських Олександра Ягеллона (1492/1501–1506), Сигізмунда I Старого (1506–1548) і Сигізмунда II Августа (1548–1572).

пройдисвітові. Але Станьчик раптом упав на коліна перед нею й гірко заплакав:

— Йому зле, дуже зле!!! Його величність не встають уже котрий день. Вони чекали на вас, так чекали!.. Вони... Король зліг ще тиждень тому, а все через кляту хворість. Врятуйте його, молю вас, адже ви все можете!

Станьчик поповз до Бони і спробував обійняти її ноги. Королева гидливо відсахнулася, а потім зневажливо відіпхнула блазня.

— Чому король хворий?! Чому мене не сповістили про це?! І взагалі, куди ви всі дивилися?! Прогавили!..

Сповнена рішучості, Бона кинулася в покої ясновельможного чоловіка і, незважаючи на опір вартових, увірвалася туди.

У просторій королівській опочивальні, просоченій задушливим смородом нечистот, панував півморок. Важкі штори на вікнах були запнуті, на широкому різьбленому ліжку нерухомо лежав король, прикритий ковдрою до самої шиї. Одна рука мляво звішувалася з ліжка. Голова Сигізмунда спочивала на вишитій золотом подушці, з — під брудного нічного ковпака вибилося спітніле рідке волосся. Змарніле, мертвотне обличчя посиніло і вкрилося глибокими зморшками, ніс загостився, очі запали.

«Не може бути, це не Сигізмунд!» — вжахнулася Бона. Й одразу ж її охопила невтримна жалість до свого безпомічного короля. Ледь вона упритул наблизилася до його ліжка, як його величність тужливо застогнав й відкрив очі. Незважаючи на моторошні зміни, що сталися з королем під час хвороби, очі Сигізмунда залишилися такими ж живими, як і колись. У погляді хворого зблиснули гнів і сором за своє безпорадне становище. Королева зрозуміла це, тому взяла холодну руку чоловіка й ласкаво стиснула у своїх теплих долонях. Цей довірчий жест геть зруйнував усі перешкоди в спілкуванні між ними. Сигізмунд слабо, ледве помітно посміхнувся, суворість погляду згасла, і він тихо, натужно прохрипів:

— Ви не очікували знайти мене таким?..

Тепер уже розсердилася королева й запитала з легким докором:

— Чому ви не сповістили мене про нездужання?

Сигізмунд мовчав.

Бона не стала чекати відповіді, а перейшла до рішучих дій. Покликала двірню й наказала розчахнути вікна, провітрити кімнату, поміняти білизну хворому, розтопити камін і вимити підлогу. Послала за лікарем, щоб він намастив змучені подагрою, розпухлі ноги короля чудодійним

бальзамом, що вгамовує біль. Поки челядники виконували її доручення, королева кілька разів виходила із зали, щоб віддати нові розпорядження. Двірня миттєво прибігала на її заклики і блискавично виконувала всі накази.

Король вже не сердився на раптове вторгнення своєї непокірливої і свавільної королеви, а лише тихо милувався її діями. О — о—о, якою прекрасною була войовнича Бона в темно — синій атласній сукні!.. Сигізмунд був по — людськи щасливий.

Дні через три король пішов на одужання. Він уже сідав у постелі й мовчки вислуховував візитерів. Іноді злегка кивав у відповідь або підтримував розмову короткими однозначними фразами. Сигізмунду подобалася увага дружини. Він намагався не відпускати її від себе, поглядом або жестом благаючи залишитися. Тому тільки коли він засинав, Бона тихесенько йшла до себе, щоб передихнути самій.

Загалом, усе було б добре... однак його величність явно був чимось стурбований. Дочекавшись слухного моменту, королева поцікавилася:

— Що непокоїть мого короля?

Сигізмунд ухильно заговорив про дітей, про родину, про обов'язки батьків. Він боявся порушити солодку ідилію, що запанувала між ними, тому

побудував розмову так, щоб не зустрічати заперечень з боку жінки: король сам собі задавав запитання й негайно давав бажані для себе відповіді. Періодично цікавився, невже Бона не поділяє його думок — і негайно продовжував у тім же дусі, не дозволяючи їй вставити ані слова. Коли ж замовкав, а вона також мовчала — то бурмосився і продовжував говорити...

Нарешті Бона не витримала. Ледь не розлютившись, зусиллям волі приборкала почуття і дружньо звернулася до хворого:

— О мій королю, о ваша величносте! Невже ви дотепер бачите в мені ворога або не довіряєте мені? Я віддана вам так само, як і в день нашої першої зустрічі. Чому ж ви не даєте мені сказати ані слова? Прошу, давайте поговоримо просто, по — людськи. Ми неодмінно все вирішимо, навіть якщо я не завжди буду згодна з вами. Дайте мені можливість насолодитися розмовою з вашою величністю!..

Це не був звичайний докір. Король був збентежений, однак відповів дуже спокійно:

— Хто ж сумнівається у вашій вірності, люба? Ви добре знаєте про мою повагу щодо вас, але зараз ви верзете дурню.

Засмучена такою відповіддю, Бона зібрала волю в кулак і, зберігаючи терпіння, заговорила з колишньою добротою в голосі:

— Любий чоловіче, я намагаюся говорити з вами якомога ввічливіше.

Після таких слів король дещо знітився, розгубився й не знав, про що розмовляти надалі. Бона по — жіночому пожаліла чоловіка: він же ще не зміцнів, як треба, а вона вже така сувора з ним...

Тоді королева, нічого не говорячи, схилилася й поцілувала його в щоку, немов дитину. Сигізмунд не ухилився, а довірливо потягнувся до неї. Бона простягнула йому руку, король притулив її до губ. «Отак краще...» — подумала королева.

Але тут двері розчахнулися, і в залу досить недоречно влетів блазень Станьчик. Король миттю випустив руку жінки й сором'язливо опустив очі, немов стидаючися прояву своїх почуттів. Роздратована безцеремонністю паяца, Бона зібралася вигнати непроханого гостя, але король відволік її, задавши досить несподіване запитання:

— Пані, чи пам'ятаєте, як обіцяли видати заміж всіх моїх дочок?..

Від такого запитання ошелешена королева позадкувала й опустилася у найближче крісло.

— Я завжди пам'ятаю свої обіцянки, ваша величносте, і намагаюся виконувати їх, — рішуче почала королева. — Для кожної принцеси вже обрані наречені. Це або принци, або князі, причому по декілька кандидатур. Нарешті, я замовила мініатюри принцеси Ізабели, принцеси Анни...

Але король зупинив її жестом і сумно вимовив:

— Вони ще занадто юні для заміжжя.

— Так — так, зовсім ще діти... — підхопив Станьчик. — Ти явно поквапилася із цим, королево! Як же отаких крихіток — і раптом заміж?

Блазень явно знущався, але, ігноруючи кпини, Бона поцікавилася:

— Тоді про кого йдеться, пане?

— Ви не розумієте? — здивувався король.

— Жодним чином! — запевнила королева.

— А як же Беат? Пані, ви зовсім забули про неї! — король потихеньку починав злитися.

— Ах, це правда, щира правда! Як же бідненька Беатрис? Як же наша позабута принцеса?.. — загугнявив блазень. За що дістав від короля слабкого ляпаса, від якого театральню розтягнувся на підлозі.

— Але ж Беат... вона ж не ваша дочка! — спробувала виправдатися Бона.

— Ваша величносте, не забувайте, що коли ви прибули до Польщі, вона вже жила в палаці. Беат — моя улюблена вихованка, тому я прошу вас терміново зайнятися її долею.

— Добре, ваша величносте, я терміново замовлю її мініатюру найкращому художникові й підберу для маленької Беат підходящу партію в Європі.

— Не варто метушитися. Для Беатрис можна підшукати нареченого й у наших землях, — наполягав король.

— О, так, навіщо нам принц?! Нам принц не потрібен, нам і місцевий дворянчик цілком згодиться, — кривлявся блазень, моторно ухиляючись від стусанів Бони.

— Але, ваша величносте, наскільки мені відомо, всі гідні Беат наречені давно не вільні... — продовжувала пручатися королева.

— Ой, як шкода, для маленької Беатрис у польських землях не знайдеться навіть зубожілого дворянчика, — дражнився Станьчик.

Король дещо повеселішав, а блазень собі знущався:

— Виявляється, пані, все — таки є на світі питання, вирішити які вам не під силу. Невже ж і в королівстві Польському, і у великому князівстві Литовському у вас дотепер не перелічені всі вільні наречені?! Непорядок!.. Де наші списки? Списки де?.. — і він театралью забігав навколо короля.

Бона почервоніла від злості, стиснула маленькі кулачки й процідила крізь зуби:

— Щоб нареченого підшукати, мені не потрібні списки. Для цього вистачить однієї лише пам'яті...

— А от, до речі... Ілля, син Костянтина Івановича Острозького? Чим не наречений? — зненацька поцікавився король.

— Так — так! Королево, подумайте тільки: видавши католичку Беатрис за православного Іллю, ви зміцните внутрішню могутність країни, — негайно втрутився блазень. Бона хотіла відповісти різкістю, але помітивши, що король посміхнувся, стримала порив і мовила спокійно:

— Ілля, син князя Костянтина, вже заручений чи то з Анною, чи з Барбарою Радзивілл. Його батько...

Король миттєво зупинив її фразою:

— Можете не продовжувати, королево, ваші відомості давно застаріли.

— Як же так, ваша величносте?! Мені достеменно відомо, що Ілля Острозький давно заручений, а в Анни Радзивілл уже є два дозволи від Ватикану на вінчання зі схизматиком¹¹, а також двоє позашлюбних дітей. Що стосується Барбари, то їй не виповнилося ще й п'ятнадцяти, щоб вона могла вийти заміж, — виправдовувалася Бона.

¹¹ Схизматик — розкольник, невірний, еретик, відщепенець. Так католики (зокрема польські) називали православних християн східного обряду.

— До чого жагуче бажання якнайшвидше вийти заміж виявляє розторопна Анна Радзивілл... А от з діточками вона явно поквапилася! — не вгамовувався Станьчик. — Але нічого, нічого, можна завести ще одного малюка й попросити Ватикан про черговий дозвіл на шлюб.

Тепер усміхнулася навіть Бона.

— Що ж, моя королево, ви маєте рацію, все це так і було донедавна, — підтвердив Сигізмунд. — Місяць тому вибухнув скандал, і Радзивілли заплатили мені десять тисяч злотих, щоб я наказав урегулювати питання одруження князя Іллі Острозького з Анною Радзивілл. Я втрутився в цю справу. Як винна сторона, Радзивілли заплатили нареченому за шлюб, що не відбувся, значну грошову компенсацію, заздалегідь обумовлену в інтерцизі¹², й тепер Ілля Острозький є вільним від шлюбних зобов'язань завидним нареченим.

— Велика Бона не чула про такий грандіозний скандал? — щиро здивувався блазень.

¹² Інтерциза (*лат.*) — документ, покликаний врятувати багатство одного з одружених, який до укладання шлюбу мав набагато більше майна, нерухомості чи грошей. У випадку підписання інтерцизи все те, що чоловік чи жінка мали до шлюбу, лишалося в його (її) власності та в майбутньому не ділилося зі шлюбним партнером.

— О, мій королю, славний королю! — з ніжністю в голосі мовила Бона. — Я влаштую весілля Беатрис із Іллею Острозьким. А подарунком для вашої величності до цього весілля стане лицарський турнір.

Король посміхнувся. Ця розмова стала, можливо, винятковим за останній час випадком, коли суперечка чоловіка й жінки завершилася мирно.

Краків, королівство Польське, 1538–1539 роки

Бона дотрималася слова — посватала красуню Беат за князя Іллю Острозького, хоча зробити це виявилось не надто легко.

Костянтин Острозький, батько князя Іллі, більшу частину життя провів у сідлі, захищаючи й розширюючи межі й без того великих володінь. Тому мріяв, щоб його старший син Ілля служив при дворі. Але княжича палацове життя геть не приваблювало, він мріяв проводити час точно так само, як і батько — у битвах і боях.

З п'ятнадцяти років Ілля Костянтинович брав участь у численних військових вилазках, у зухвалих набігах на татарські обози і каравани. Відсутність досвіду компенсував розпачливою сміливістю й юнацьким запалом. Козаки любили молодого

шляхтича, це життя припало Іллі Костянтиновичу до душі, тому він нічого не хотів міняти.

Боні довелося прикликати на допомогу всю свою чарівливість, щоб буквально заманити князя у Вавельський замок.

Маленька Беат теж поводитися не кращим чином. Почувши від королеви новину про перспективного нареченого, дівчина спочатку звеселилася. Однак слідом за тим довідавшись, що претендент — усього лише князь Литовський та ще до того ж і православний, ображено надула рожеві щічки й закусила червону пухку губку.

Однак із приїздом Іллі Костянтиновича все змінилося. Уражена мужністю князя, Беат згодна була йти за ним хоч на край світу! Острозький же, помітивши у почті королеви юну спокусницю з палким поглядом, спрямованим на нього, бліднув, червонів, бентежився, відповідав невлад. Нарешті рішуче заявив Боні, що не має наміру одружуватися з Беатрис Костелецькою, бо вже закохався і готовий просити руки незнайомої йому спокусниці з почту королеви.

— І хто ж ваша обраниця? — поцікавилася Бона. Вона загадково посміхалася, оскільки задалегідь знала відповідь.

Ілля Костянтинович зняковів, потім сміливо підійшов до королівського почту й рішуче вказав на трохи зажурену Беат.

— Ваша величносте, — звернувся він до королеви, — я вирішив, що тільки ця дівчина буде моєю обраницею. Зрозуміло, якщо вона ще не заручена з кимось іншим...

— Basta¹³! — захоплено вигунула королева й зааплодувала від задоволення. — Bene¹⁴, князю, я схвалюю ваш вибір! На тім і вирішимо. Настав час готуватися до весілля, король буде надзвичайно радий і щасливий, оскільки ви одружуєтеся з його улюбленицею.

Всі гучно сміялися й вітали князя, Острозький же, нічого не розуміючи, розгублено озирався на всі боки. Коли ж королева нарешті пояснила йому, у чому справа, то у цілковитий захват прийшов і сам Ілля Костянтинович, і миттю повеселішала Беатрис.

Провели сватання, уклали договір і утрусили всі необхідні формальності досить швидко. Ще через місяць із Ватикану надійшов дозвіл на одруження, однак саму церемонію довелося відкласти спочатку через занадто холодну й дощову осінь, потім через хворобу короля, потім через Різдво.

¹³ Досить (*итал.*).

¹⁴ Добре (*итал.*).

І лише наприкінці січня 1539 року склалася у всіх відносинах сприятлива ситуація. Здавалось, зима раптово поступилася своїми правами весні: з кожним днем сонечко пригрівало дедалі сильніше. Купчасті хмари стискалися й танули, легким білим димом піднімалися високо нагору, розчиняючись у вологій блакиті неосяжного неба.

Бона дуже активно готувалася до весілля й лицарського турніру. Неподалік від Кракова на невеликому пустирі, оточеному канавами, спорудили квадратну арену¹⁵, що мала завдовжки й завширшки по сто п'ятдесят кроків. З південного боку спорудили трибуни й розкішний павільйон, вкритий червоним оксамитом, білим атласом, задрапірований вишуканими гобеленами, а зверху увінчаний величезною золотою короною.

В центрі споруди на невеликому настилі під двома гербами (білим польським орлом та італійським драконом роду Сфорца) розташовувалися два розкішних різьблених трони — вищий для короля і нижчий для королеви. По обидва боки від королівської пари влаштували місця для юних принцес і придворних. Навпроти королівського павільйону спорудили трибуни для високошляхетних панів і почесних гостей свята.

¹⁵ Майданчик для кінних лицарських змагань.

Неподалік від арени на лицарів чекали просторі різнобарвні намети. На краю поля встановили срібний і золотий щити, на яких кожен з учасників турніру повинен був написати своє ім'я, щоб претенденти могли вибрати, з ким поміряться силами.

Вранці 3 лютого 1539 року в каплиці Вавельського замку відбулося вінчання Іллі Острозького й Беат Костелецької. На весіллі були присутні сам польський король Сигізмунд Старий, королева Бона, принц Сигізмунд — Август, принцеси й безліч запрошених гостей. Опісля відбувся лицарський турнір, головними учасниками якого, безсумнівно, стали великий князь Литовський, королевич Сигізмунд — Август і щасливий наречений — князь Литовський Ілля Костянтинович Острозький. Цілий тиждень перед цим герольди проголошували про турнір на міських ринках і площах у наступних виразах:

— Сповідасмо всіх і кожного, що його величність королевич Сигізмунд — Август і Литовський князь Ілля Острозький викликають на двобій будь — якого лицаря шляхетного походження.

Турнір відкрився грандіозною процесією, на чолі якої, оточений почтом і охороною, їхав сам король Сигізмунд Старий верхи на білому огирі в убранні з пурпурового оксамиту, розшитого

золотом і сріблом. За королем ішли троє сурмачів, далі група придворних і служників, а позаду всіх — королівські пажі.

Прибувши на арену, Сигізмунд Старий кивнув королеві, помахом руки привітав прекрасних панянок, що хизувалися одна перед одною чудовим вбранням, і виголосив вступну промову, сповістивши про початок турніру. Далі король зайняв свій трон і кивнув сурмачам. За сигналом сурм до краю арени наблизилися учасники турніру зі своїми почтами і зброєносцями.

Ім'я принца було занесене першим на золотий щит, тому на арену раніше від інших виїхав головний призвідник турніру — Сигізмунд — Август у чудових золочених обладунках, подарованих батьком, королем Сигізмундом Старим. Особливо гарним був шолом, увінчаний витонченим вінцем, прикрашений перлами і самоцвітами. Кінь королевича був вкритий пурпурним атласом зі сріблястою іскрою. Його супроводжував численний почет, одягнений в кольори Сигізмунда — Августа, себто у пурпур і срібло. Низько схилившись перед королевою, принц попросив найвищого дозволу розпочати турнір. Зрозуміло, це прохання було негайно задоволене.

Другим на арену виїхав Литовський князь Ілля Костянтинович у збруї зі срібною насічкою, у плащі

з блакитного оксамиту із золотою обробкою та з вишитою на грудях золотою острогою. Вальтрап¹⁶ князівського коня був зроблений з товстої золототканої матерії й облямований золотою бахромою. Острозького супроводжували служники в одностроях із блакитного атласу й у невеликих оксамитових шапочках на головах. Він також попросив у королеви дозволу на участь у турнірі й так само милостиво одержав дозвіл.

За обома призвідниками пішли й інші учасники, одягнені в стилі пілігримів¹⁷: у розшитих сріблом плащах із чорного оксамиту, у капелюхах зі страусовим пір'ям на шоломах і з довгими ціпками в руках замість списів. Збруя їхніх коней теж була прикрашена чорними кольорами, служники одягнені в чорний атлас.

Сам придворний церемоніймейстер, який виступав нині у ролі розпорядника, оголосив правила турніру: єдиноборства проходитимуть на тупих списах, кожен учасник повинен зійтися з кожним із суперників, що відповіли на їхній виклик, двобої проходять доти, допоки один із

¹⁶ Суконне чи оксамитове покривало на сідло, чи пітник, що слугувало для убезпечення від пилюки і дощу.

¹⁷ Прочан, мандрівників.

суперників не буде вибитий із сідла. А на закінчення головні призвідники турніру мали помірятися силами між собою.

Після цього турнір нарешті розпочався. Королевич і Литовський князь по черзі сходилися на арені з тими, хто відповів на їхній виклик. А вже після того настав заключний момент турніру — сутичка головних призвідників: королевича Сигізмунда — Августа і Литовського князя Іллі Костянтиновича. О — о-о, це були досвідчені змагальники! П'ять разів супротивники сходилися на арені, але дивна річ — обидва примудрялися утриматися в сідлах! Кожна сутичка винагороджувалася голосними скрикуваннями й оплесками. Нарешті, на шостий раз Сигізмунд — Август все — таки повалив Литовського князя на землю, при цьому дерев'яний спис тріснув, і невеличка тріска поранила руку Іллі Острозького. Рана виявилася неглибокою й була визнана безпечною, тож це не затьмарило загального задоволення від турніру.

По закінченні лицарських боїв переможцем турніру був визнаний Сигізмунд — Август. У той день йому справді не було рівних: королевич виступив у сімнадцяти сутичках, переломивши дюжину списів, програв один—єдиний раз — прекрасний результат! Призом переможцеві став золотий вінець. Недовго думаючи, королевич підніс

його своїй любій сестрі Ізабеллі, яку розпорядник негайно проголосив Королевою Коханья і Краси.

Другим за хоробрістю й доблестю був визнаний князь Острозький. Він провів п'ятнадцять боїв, але програв двічі. І хоча ніяке вшановування в цьому випадку не передбачалося, проте королева Бона особисто обдарувала Іллю Костянтиновича перснем з величезним смарагдом. При цьому сказала, загадково посміхаючись:

— Ніколи ще мені не доводилося зустрічати шляхетного лицаря, який би так завзято бився на турнірі з представником майбутньої правлячої королівської династії!

— Проте, ваша величносте, я зрештою поступився, — відповів Острозький. Із цими словами він надягнув подарований королевою перстень на середній палець правої руки й, піднісши до губ, поцілував смарагд. Очі королеви Бони якось дивно блиснули, коли вона повільно, майже по складах вимовляла:

— Не сумніваюся, що допоки в королівстві Польському й великому князівстві Литовському не зникнуть подібні вам воїни, здатні тримати спис і меч, — долею нашої держави можна не перейматися.

День закінчився пишним весільним бенкетом і гучним балом. Всі були щасливі, включаючи Сигізмунда Старого. Він навіть виголосив емоційну

промову на тему поновлення в королівстві Польському старої доброї традиції — лицарських турнірів. Наприкінці король висловив надію, що в майбутньому князі навіть віддадуть мистецтву двобоїв перевагу перед іншими шляхетними забавами.

Втім, збутися цим побажанням не судилося: через два десятиліття — в 1559 році на турнірі на честь мирних договорів Франції з Іспанією й Савойєю граф Монтгомері уламком списа, що поціливі точно в око, смертельно поранив короля Генріха II. Це стало приводом для загальної й безповоротної заборони лицарських турнірів католицькою церквою.

***Острозький замок,
королівство Польське,
квітень 1539 року***

Буквально через тиждень після лицарського турніру й пишного весілля Ілля Костянтинович відчув легке нездужання, ще через тиждень зліг у постіль. Щось незрозуміле коїлося з раною, отриманою під час лицарського турніру: нібито незначна подряпина дерев'яною трісочкою не нагноювалася, тим не менш, руку у цьому місці виламувало і крутило. Хвороба повільно, але невпинно розповзалася княжим тілом. Лікарі ж

тільки розгублено плечима знизували і стримано зітхали...

З кожним днем князеві ставало дедалі гірше. Він повільно згасав, а причину дивної хвороби все ще ніяк не могли визначити. Колись вольове обличчя Острозького тепер виглядало схвильованим і сумним, життєлюбний погляд згас, широке чоло помережили глибокі зморшки, ніс загострився, високі вилиці виступили наперед. Приємний оксамитовий баритон, що дивно гармоніював з мужньою зовнішністю, перетворився у свистячий шепіт старця. Змарніле тіло відмовлялося підкорятися гордому незалежному духу, що жив у ньому, князь перестав виходити із замку, цілими днями мовчки просиджуючи біля каміна або час від часу обмінюючись короткими уривчастими фразами із дружиною.

Беатрис була вагітною, її черевце вже помітно округлилося. Княгиня схудла, змарніла, але, як і раніше, трималася мужньо, зібравши в кулак всю свою волю й силу стримуючи сльози, беззаперечно виконувала примхи й накази чоловіка. Незважаючи на молодість, вона жодним натяком не виказувала свого стану, хоча насправді була розбита й пригнічена: її недовге щастя повільно вгасало просто на очах.

Іноді Ілля Костянтинівич прокидався глибоко вночі й нишком стежив за дружиною, яка, стоячи на

колінах біля ліжка, з ревністю заповзятої католички шепотіла молитви, але робила це настільки тихо, що лише зрідка вдавалося вловити окремі фрази. Найчастіше Беат просила: «Матір Божа, благаю: врятуй і помилуй Іллю, бідолашного мого чоловіка!..»

У такі моменти князя починали гризти думки про майбутнє коханої дружини і ще ненародженої дитини. Його гнітило безсилля змінити що — небудь. Невідомо, до чого могли призвести ці душевні муки, але хід подій раптово змінився з поверненням під батьківський дах його молодшого брата.

Ставши після смерті батька опікуном молодших дітей — княжича Василя і сестри Софії, — Ілля Костянтинович забрав їх з Турова в Острог, де вони проживали зі своєю матір'ю княгинею Олександрою. У той час він практично замінив молодшим дітям покійного батька. У відповідь на турботу княжич буквально боготворив брата. Сімейна ідилія осиротілого будинку Острозьких тривала рівно до моменту одруження Іллі Костянтиновича з Беатрис. Жах розпочався, коли розпещений молодик спробував відтіснити від князя молоду дружиноньку. На щастя, Ілля Костянтинович вчинив мудро: щоб не нагнітати обстановку, відіслав сестру й брата назад у Турів до

матері, найнявши кращих учителів і не обмежуючи нікого з рідних у грошах.

Але тепер ситуація круто змінилася. Перший вечір після повернення молодших дітей в Острог минув мирно: Софія була, як завжди, тихою й добросердою, Василь Костянтинович не дуже вередував, не сваволив і зовсім не реагував на присутність Беат. Іллі Костянтиновичу навіть здалося, що молодший брат подорослішав і все зрозумів... Загалом, порозумнішав. І справді: хлопець підріс настільки, що виглядав набагато старшим за свої тринадцять років. Хвилясте світло — каштанове волосся, рухливе симетричне обличчя, пухкі червоні губи й рожеві щоки викликали цілком позитивні емоції. Його чарівливість псував хіба що занадто рухливий і якийсь надто примхливий погляд світлих ясних очей...

Побачивши, якою мірою дивна хвороба змінила старшого брата, Василь Костянтинович негайно засмутився й цілковито занурився у смуток, як це властиво тільки дорослим. Навіть на поборозненому зморшками обличчі Іллі Костянтиновича неможливо було виявити таких явних ознак туги й суму, як на юному личку княжича! Здавалося, від гарячого, щирого співчуття він на очах перетворюється в маленького дідка, убитого горем... День за днем Василь

Костянтинович просиджував у кутку біля вікна, підперши кучеряву голівку випещеними мініатюрними ручками й мовчки розглядаючи брата.

З кожним днем стан хворого погіршувався, а ситуація в Острозі нагніталася. Зрештою, князь послав гінця до друга свого батька Федора Івановича Сангушка з проханням терміново прибути до нього в Острог. Не заспокоївся, доки гонець не повернувся з відповіддю: князь Сангушко спробує прибути з усією можливою поспішністю. Залишалося викликати нотаріуса для оформлення заповіту.

* * *

Того чудового сонячного ранку Ілля Костянтинович прокинувся раніше, ніж зазвичай. Йому навіть начебто полегшало: біль минув, і князь розпорядився накрити до сніданку. Близько полудня небо поступово затягнули дрібні пухнасті хмарини, що утворили навколо сонця гарні різнобарвні кільця: червоне, жовте й блакитне. Князь вирішив, що це добрий знак.

асиль Костянтинович навпаки прокинувся пізно, поснідав знехотя й, як зазвичай, улаштувався навпроти брата з байдужо — тужним виглядом, зрідка визираючи в розкрите вікно. Раптом його

погляд змінився. Таке трапляється з чутливими натурами: людям менш темпераментним їхні вчинки нерідко здаються дивними і непередбачуваними. Похмурі очі княжича миттєво пожвавішали, зайнялися якимсь особливим внутрішнім вогником, смуток зовсім щез, змінившись несподіваною радістю, зморщечки на чолі розгладилися. Він зірвався з місця, голосно вигукнувши:

— Ну, нарешті! — вмить опинився у дворі.

Розгубленій прислузі лишалося спостерігати з вікна, як княжич мчить назустріч комусь невидимому. Беат уже хотіла віддати наказ наздогнати хлопця, але, виглянувши у вікно, помітила, що Василь Костянтинович уже прямує назад, тримаючи за руку незнайомця.

Гість (це був князь Сангушко власною персоною) зійшов по сходах і в супроводі княжича повагом увійшов до зали. Влаштований молодою княгинею прийом свідчив, що вони знайомі: Беат упізнала прибулого, й коли виходила гостеві назустріч, було помітно, що вона здивована й почувається непевно. В очах у княгині навіть мигнув докір, тому, відповідаючи скоріше на цей погляд, аніж на слова привітання, Федір Іванович мовив:

— Я давно хотів відвідати вас. Завжди було цікаво подивитися, як маленька Беат впорується з роллю господині такого величезного замку.

При цих словах гостя Василь Костянтинович нервово здригнувся, Беат же відповіла бентежачись:

— Я вже давно виросла, Федоре Івановичу.

— Княгине, що не кажіть, але для мене ви назавжди залишитеся маленькою дівчинкою з палацу.

Потім озирнувся до Іллі Костянтиновича, уважно подивився на хворого, ковзнув поглядом по округленому черевцю Беат і жартівливо мовив:

— Що ж це ви, добродію, хворіти надумали? Поруч із вами така красуня, а ви отак... зовсім недоречно... Але все — таки втішає, що хоч часу даремно не згаяли, про спадкоємця подбали. Молодець! Ми от з нашою дружинонькою більш, ніж ви, збиралися, примірювалися, доки...

— Сподіваюся, що все це не дарма, — відповів засмучений Ілля Костянтинович. — У моєму становищі лишається тільки сподіватись на незбагненну милість Божу.

— Не сумуйте, усе налагодиться, — підбадьорив хазяїв Сангушко.

— Ваші би слова та й Богові у вуха... — зітхнула княгиня.

— Але чого ж ми стоїмо? А нумо, пригощайте гостя! Та й я ж ніколи до інших голірuch не

їжджу, — якомога веселіше вигукнув Федір Іванович, розглядаючи княжича Василя зверху вниз. А потім обернувся до прислуги:

— Підіть на двір, там поклажа моя: медок із пасіки, цілющі настоянки всякі. Тягніть усе це сюди!

З не зовсім зрозумілої причини Василь Костянтинович сприйняв це як наказ і поперед прислуги помчав у двір, навіть не дивлячись під ноги. Коли повернувся, Федір Іванович саме розмовляв з Беат, тому княжич завмер з барилом меду в руках. Витончений, але в той же час по — юнацькому незграбний, він являв собою зворушливе видовище. Зрозумівши, що гість не помітив його повернення, княжич спробував схопити Сангушка за руку, при цьому ледь не впустив барило. Добре, що вчасно підспілий прислужник упіймав подарунок біля самої підлоги... Але гість, здавалося, як і раніше не зважаючи на присутність княжича, зненацька простягнув руку й приголубив каштанові кучері хлопця. Василь Костянтинович довірливо притиснувся до гостя, Федір Іванович ласкаво поплескав хлопця по плечу.

За обідом вчинки княжича привернули загальну увагу. Для початку він віддав розпорядження челядникам, які розставляли стільці:

— Мій поставте сюди, між стільцем Федора Івановича й кріслом братика!

Тільки — но це було виконано, як Василь Костянтинівич зайняв своє місце й негайно запросив гостя присісти поруч. Коли Беат хотіла взяти дерев'яну мисочку, щоб скуштувати меду, хлопець спритно вихопив її просто з рук княгині і дбайливо поставив перед Іллею Костянтинівичем зі словами:

— Пригощайся, братику, саме це тобі необхідно.

Взявши його чашку з узваром, налив туди меду. На запізнілі протести старшого брата відповів, як відрубав:

— А от раніше, коли Беат ще не було, це тобі подобалося!

Протягом обіду княжич безперервно піклувався то про гостя, то про брата, хоча іноді йому і бракувало спритності. З боку це виглядало навіть кумедно... І ніхто не міг припустити, у що виллється така поведінка.

По завершенні трапези Василь Костянтинівич безцеремонно втрутився в розмову старших. Почав з питання, на перший погляд, зовсім необразливого, але все ж таки дивного:

— А скажіть — но, Федоре Івановичу, будьте такі люб'язні, чи є у вас діти?

— Так, — відгукнувся гість, — діти в мене є.
Два сини.

— Дуже добре, — княжич розвеселився незрозуміло чому. — А хто з них успадкує...

— Василю!.. — спробував вгамонити брата Ілля Костянтинович. Однак Федір Іванович тільки долонею махнув (мовляв, нехай хлопчисько висловиться), а потім обнадійливо кивнув княжичеві. Той повторив перерване запитання:

— Я хотів би довідатися, хто з ваших синів успадкує родовий маєток після вашої, не дай Господи, смерті?

Сангушко посміхнувся трохи вимушено, однак відповів стримано:

— За законом, все одержує старший брат.

— А якщо з ним щось станеться? — не вгамовувався княжич.

— Тоді молодший. Якщо старший доти не оженився.

— А що, хіба після смерті чоловіка все дістанеться дружині?

— Не завжди. Якщо чоловік і жінка в шлюбі дітей не нажили, право на успадкування переходить до молодшого сина.

— Ах, он воно як... Отже, у випадку смерті старшого брата й відсутності в нього дітей родовий маєток одержить молодший, так?

— Так! Але ще є...

— Не бажаю знати, що іще там є! — зненацька грубо перервав гостя княжич. — Мій татонько, помираючи, залишив Острог моєму старшому братові Іллі Костянтиновичу, а мені от дісталоя Дубно.

— А до чого тут... — почав Федір Іванович, але був знову брутально перерваний:

— А при тім, що мені подобається Острог, бо я тут виріс! Я теж хочу собі у володіння саме Острог, а не Дубно!

— Але ж Василю!!! — вже одночасно закричали Острозький і Сангушко.

— Не Василь! — розлючено огризнувся хлоп'як. — Припиніть, зрештою, називати мене цим ім'ям, воно мені ну ніяк не личить! Василем мене назвали при хрещенні, натомість матінка завжди хотіла, щоб звали мене Костянтином, як батька. Костянтином Костянтиновичем мене звать, от!

— Василю, зараз же відправляйся до себе, — проскреготів розлючений князь Острозький.

— Добре, братику, зараз піду, але маю попередити чесно: саме я незабаром напевно зможу стати черговим власником Острога. Що ж до Беат, то можеш не турбуватися: я милостиво віддам їй Дубно, не ображу.

Княгиня, яка дотепер тужно мовчала, різко підхопилася й вибігла геть із зали зі словами:

— Я не бажаю далі це терпіти!..

Сангушко кинувся слідом за Беат, але загубивши її в коридорах замка, повернувся назад. І побачив княжича біля крісла старшого брата.

— Даруй, братику, з чого це ти розлютився? Я ж не на вулицю її виганяю, а всього лише в Дубно маю намір відправити. А Дубно, як відомо...

— Забирайся зараз же!!! Геть!.. — загорлав князь.

Тоді Сангушко підійшов упритул до Василя Костянтиновича, взяв його за руку й вивів геть. По дорозі намагався повчально пояснити розбещеному підліткові, що й Ілля Костянтинович, і Беат, і сестра Софія, і матінка — рідні йому люди, яких варто оберігати, а не дратувати всякою дурнею. Особливо коли хтось із них хворий.

Щодо сестри й матінки, і особливо щодо Іллі Костянтиновича, княжич погодився, зате ставлення до Беат змінювати не побажав:

— Я вже говорив братові, що вона йому не підходить ні як дружина, ані по вірі також. Куди він дивився, вибираючи наречену — католичку?! Ніяк не збагну...

— Але ж Беатрис — це дружина твого брата, а не твоя, — резонно заперечив Сангушко. — Тому будь ласка, поважай його вибір. Адже це вибір не тільки твого старшого брата, але й глави всього дому князів Острозьких!

Княжич відвернувся й промовчав. Втім, Федір Іванович незабаром і думати забув про це ганебне непорозуміння: повернувшись у кімнату, він побачив Іллю Костянтиновича в найжалюгіднішому стані. Князь корчився від болю, поруч метушився лікар. Гість вирішив піти, але вгадавши намір Сангушка, Острозький зібрав усі сили й простогнав:

— Залишся, Федоре Івановичу, дуже прошу...

Поговорити нам треба.

У цей час саме прийшов нотаріус у супроводі ще двох чоловіків. Зусилля лікаря нарешті принесли князеві полегшення, тож він навіть зміг продиктувати заповіт.

Минула друга година. Писар усе ще записував. Острозький іноді замовкав, коли сил починало бракувати, тоді лікар розтирав скроні хворого оцтом і тицяв йому під ніс нюхальну сіль. Тоді Ілля Костянтинович приходив до тям і й продовжував диктувати.

Нарешті заповіт був складений і підписаний свідками. Нотаріус, писар і помічники вийшли, а князі Острозький і Сангушко продовжили перервану розмову.

— Річ у тім, що Беат може народити вже після моєї смерті. Якщо я заздальгідь не визнаю дитину своєю, вона вважатиметься незаконнонародженою, — заходився пояснювати Ілля, — а отже не зможе претендувати на

спадщину. Тому весь свій спадок, всі регалії та звання я залишив ненародженій дитині незалежно від статі, а також призначив опікунів. Головною опікункою стане Беат — вона все — таки мати. Окрім того, опікувати дитину будеш ти, Федоре Івановичу, і королевич Сигізмунд — Август, наш майбутній король. На щастя, рід магнатів Острозьких займає таке положення в королівстві Польському й великому князівстві Литовському, що я можу дозволити собі призначити опікуном навіть короля, щоб мій спадкоємець був захищений його владою й милістю. Хто насмілиться піти проти рішень його величності?..

Сангушко з усім погодився:

— Ти вірно вчинив, друже мій Ілле Костянтиновичу. Але ж і твій брат Василь ще неповнолітній — тож з ним як бути?

— Зараз я є опікуном брата. Після моєї смерті ці права відійдуть до Беат з умовою, що вони порозуміються. Василь молодий, але досить розумний. Якщо влада опиниться в руках Беат, він налагодить із нею відносини.

— А ти впевнений у Беатрис? Раптом княгиня не виправдає твоєї довіри... — захвилювався Сангушко.

— Друже мій, а чи багато часу відвела мені доля, щоб бути до кінця впевненим у власній дружині? — сумно перепитав князь. — На жаль,

вибору в мене немає. Доводиться покластися лише на її порядність та на твою мудрість. Тому благаю: допоможи!..

— Не турбуйся, Ілле Костянтиновичу, ось тобі моє княже слово, що не дозволю образити ні Беат, ані твою майбутню дитину! А також обіцяю напоумити твого молодшого братика, — завірив хворого Сангушко.

— У тобі не сумніваюся, Федоре Івановичу. Але є ще два важливих питання. По — перше, колись я тобі позичив грошей під заставу твого маєтку.

— Було таке, — кивнув гість.

— Отож будемо вважати, що гроші ти мені повернув. Відзначити це в заповіті я не забуду.

— Дякую, Ілле Костянтиновичу! Хоч ми, Сангушки, і є нащадками однієї з гілок дому Острозьких, але на відміну від вас, грошей нам постійно бракує.

— До речі, про нащадків!..

Хворий зробив гостеві знак присунутися ближче й заговорив дуже тихо, ледь чутно:

— Як відомо, князі Острозькі доводяться ріднею руському королеві Данилі Романовичу Галицькому. Від великих предків ми особливу спадщину маємо. От про одну таку штуку я й хотів поговорити з тобою.

— Що ж то за штука? Мабуть, якась намисто з перлин?..

— Та ні, не перли це... І загалом не прикраса. Прийде час, і ця річ придасться або моїй ненародженій дитині, або навіть її нащадкам. Мені цю річ передав батько: вона йому не згодилася, тому що і грошей, і влади батькові вистачало, і жив він, не відступаючи від закону Божого й людського. Мені ця штука теж не згодилася: часу розібратися із загадкою ніяк не вистачало. А от нащадкам моїм... хтозна! То будь уже другом, Федоре Івановичу, поклич — но сюди козака Якова — його відразу за дверима знайдеш.

Гість негайно виконав прохання хворого, і незабаром перед ними постав здоровань, що ніяково посміхався й переминався з ноги на ногу.

— Якове, — звернувся князь до козака, — чи пам'ятаєш, що я давав тобі на зберігання шкатулку?

— Як не пам'ятати, ваша світлосте!

— Будь ласка, принеси її скоріше.

Вже через п'ять хвилин козак повернувся й передав обережно князеві скриньку, для міцності окуту по кутках і боках, з крихітною фігуркою кінного лицаря на кришці. Сангушко повертів принесену річ так і сяк, потрусив і навіть принюхався: чи не пахне чим? Однак нічого особливо незвичайного у скриньці не було. Проте

Ілля Костянтинович вимовив з неприхованою урочистістю:

— Відповідно до сімейного переказу, років сто тому або навіть більше наш славетний предок князь Данило Острозький одержав ікону Божої Матері й скриньку від Вселенського Патріарха — як благословення за відданість вірі православної. Як ти знаєш, Одигитрія¹⁸ вважається чудотворною й завжди супроводжувала нашу славетну династію в бойових походах, яких було чимало. А от родову реліквію у вигляді скриньки ти напевно бачиш уперше. Що усередині неї перебуває, не знає ніхто: замка на скрині ніякого немає, ключа теж. Хоча легенда каже, що штука ця може принести її власникові або величезну владу і багатство, або величезне розчарування. Правда, рід князів Острозьких і до одержання скриньки відрізнявся багатством і знатністю, тільки от...

Хворий відсапався й продовжив:

— Тільки от думаю я, друже мій, що не у володінні скринькою заковика. Володіння саме по собі — це одне, а от велику таємницю штуки цієї розкрити — зовсім, зовсім інше! Таємниці ж цієї

¹⁸ Від грецьк.????????? (Та, що веде шляхом, вказує шлях) — один з найрозповсюдженіших образів Богоматері з немовлям Ісусом, нібито написана євангелістом Лукою.

ніхто дотепер так і не розгадав... І ще думаю, що спадкоємець мій з усім цим саме й розбереться. Тільки ти, Федоре Івановичу, скриньку йому в день повноліття віддай, щоб раптом ніхто чужий забрати не зміг.

Тут у коридорі здійнялася якась метушня, потім відтіля долинув пронизливий зойк. Не встиг гість вийти й подивитися, що там сталося, як двері зали розчахнулися, і з коридора в кімнату ввалився Яків, тримаючи за руку Василя Костянтиновича, який щосили впирався.

— Що сталося? — здивувався хворий.

— Та от княжич під дверима підслуховували, — доповів козак.

— І нічого я не підслуховував! — заскиглив той. — Просто хотів зайти й вибачення попросити. А цей дурень схопив мене і...

Втім, ледь погляд хлопця зупинився на скриньці, як він моментально перемінівся в обличчі й запитав переривчастим голосом:

— Ой... а це що таке?..

— Це тебе не стосується, — доволі сухо відповів князь Острозький. Немовби не почувши тих слів, княжич Василь підскочив до постелі хворого, схопив скриньку й почав енергійно трусити її, уважно прислухаючись.

— Василю!.. — князь насупив брови.

— Стукає... Там щось стукає, я ж чую! — вигукнув молодший брат, здивовано позираючи на старшого.

— Зараз же постав скриньку мені в ноги й відправляйся до себе! — рішуче скомандував Ілля Костянтинович.

Хоча й усіляко демонструючи небажання, княжич Василь все ж таки вимушено підкорився. Після його відходу князь Сангушко забрав нарешті довірену його піклуванню реліквію й вийшов у відведені йому покої, щоб добряче обмізкувати все на дозвіллі. А наступного дня відбув назад у свій маєток.

* * *

Ілля Костянтинович незабаром помер, так і не дочекавшись народження спадкоємця. Точніше спадкоємиці — тому що восени 1539 року на світ Божий з'явилася чарівна дівчинка, а не хлопчик. Відповідно до заповіту покійного, Беат стала опікункою не тільки власної доньки, повноправної спадкоємиці величезного спадку всього роду князів Острозьких, а також обширних земель на Волині й на Поділлі — під її опіку також був переданий і юний княжич Василь Костянтинович.

А от що із того вийшло...

Глава 2

Розлючене жіноцтво

*Острозький замок,
королівство Польське,
1553 рік*

Темніло, мрячив холодний дощ. Виїхавший з Дубна, загін збройних вершників наближався до мети своєї подорожі. Всі були надзвичайно виснажені дорогою, окрім натхненника авантюри — Василя Костянтиновича Острозького: князь із комфортом розмістився в кареті. Щоправда, при цьому не забував регулярно ремствувати на слабке здоров'я, на всепроникну вогкість, вітер, холод і моральні тортури, які він змушений терпіти заради дружби із князем Сангушком.

Дмитро Федорович, одягнений як охоронець князя Острозького, ледь тримався у сідлі через неймовірну втому, але вперто продовжував шлях. Одна лише думка розпеченою голкою палила його єство: «У чому я помилився, що зробив не так?..» Адже якби можна було зачекати якихось місяців десять до повноліття красуні Олени—Єлизавети — Катерини, тоді все було б законно, по — людському. Але у тім — то й лихо, що за оці десять місяців надто багато чого могло перемінитися в

їхніх долях. Доводилося вірити Василю Костянтиновичу Острозькому й обіцянкам підступної Беатрис. І от він, незмінно витриманий і розважливий, крадеться до нареченої в замок, немов пройдисвіт і злодій...

Втім, ще не пізно повернути коня! Або вчинити по — своєму: приїхавши в Острог, кинутися в ноги пані Беат, покаятися, визнати які завгодно помилки й вимолити прощення... Можливо, все й налагодиться?

Сангушко згадував, як двічі на тиждень навідувався до Острозьких, як раділи і мати, і дочка. Ніщо не віщувало лиха...

Ніщо — окрім постійних застережень Василя Костянтиновича. Мовляв, княгиня зовсім не така привітна, як здається, вона постійно підшукує для дочки більш вигідну партію — а кращою партією для її дочки, безумовно, є принц або король, не менше. Віднадила ж вона свого часу Дмитра Івановича Вишневецького¹⁹! Та інше в тім же дусі... Як тут не зірватися?! А Василь Костянтинович продовжував нагнітати обстановку:

— Ой, дивися, Дмитре Федоровичу, не прогав щастя! Одружуйся якнайшвидше. Беат звикла

¹⁹ Ця історія описана в нашому романі «Кинджал проти шаблі».

витрачати великі суми грошей, успадкованих її дочкою й довірених її опіці. Для пані Беат заміжжя Олени — як більмо на оці. Адже брат мій Ілля Костянтинович заповів свій величезний спадок не цій відьмі, а саме дочці! Тому якби її матусенька тільки могла, то неодмінно отруїла би бідолашну або зжила зі світу в інший спосіб.

Дмитро Федорович намагався не слухати такі розмови: знав, що й Василь Костянтинович не без гріха. Однак застереження поступово робили свою справу.

Часто Острозький використовував вроду князя Сангушка, щоб отримати від Беат позачергову суму для так званих «добрих справ». Посміхаючись, Беатрис охоче йшла назустріч непереборному лицареві Дмитру Федоровичу.

Поступово Сангушко став помічати, що матір нареченої дозволяє собі у відносинах з ним доволі грайливий тон, а також іноді відсилає дочку під явно надуманими приводами. Дмитро Федорович від таких змін зробився дратівливим і підозрілим. Він довго стримувався, але якось, залишившись із Беатрис наодинці під час чергового візиту, зненацька спитав:

— Високоповажна княгине, мені дуже приємно бувати у вас, але дозвольте дізнатися про одну дуже важливу для мене річ.

Рум'янець вкрив щоки пані Беат, вона закліпала віями, часто й переривчасто задихала, потім насилу вимовила зміненим голосом:

— Дорогий князю, звісно, запитуйте! Я вся — сама увага...

— Я хотів би поговорити про Олену, вірніше, про її подальшу долю.

Княгиня Острозька миттю змінилася на обличчі і забелькотіла:

— Дорогий князю, ясна річ, ви теж не могли не помітити змін, що сталися з моєю дочкою. Вона стає дедалі більш нестерпною. Що не скажи — на все заперечення, заперечення, нові й нові заперечення!.. То неуважна, то роздратована. Порадьте, як же мені бути? Може, відправити дівчину в монастир заради її ж блага?..

Від цих слів Дмитро Федорович аж розлютився і заходився заперечувати Беатрис, яка знітилася від такого натиску:

— Про що ви, княгине?! Який ще монастир?! І це я чую від вас, яку поважав і шанував!!! Маврацію Василь Костянтинович, коли попереджав, що ви замислили щось...

Почувши ім'я дівера, Беат зло блиснула очима і геть нечемно перервала гнівну промову гостя:

— Дмитре Федоровичу, я звернулася до вас за порадою, як до друга! А ви, виявляється, за моєю спиною обговорюєте наші розмови із цим

істериком?! Я з такими зусиллями вирядила князя в Дубно, щоб узагалі не бачити й не чути цього негідника!.. Іноді терплю його присутність в Острозі тому лише, що князь вирішує фінансові питання, у яких я анічогісінько не тямлю!.. Так, я терплю Василя Костянтиновича, оскільки обіцяла покійному чоловікові не сваритися з його братом.

— Беат, я прийшов поговорити з вами про одруження з юною князівною, а ви... — намагався пояснити Сангушко, але після цих слів розлючена княгиня просто сказала:

— Пане, прошу вас негайно полишити мій дім!!! Мені здається, нам усім стане краще, якщо ми на якийсь час перестанемо бачитися!..

Сказавши це, вона вилетіла з кімнати. Дмитро Федорович почекав якийсь час, але княгиня так і не повернулася. Довелось забратися геть.

Наступного ранку князь відправив Беат листа із вибаченнями, однак відповіді не одержав. Схоже, вона образилася серйозно... Зачекавши тиждень, закоханий знову приїхав в Острог, але його зустрів дворецький, який пояснив: княгиня й князівна відсутні, нікого приймати не велено, розголошувати місце й мету їхньої таємної поїздки — теж.

Тортури невіданням тривали цілих два місяці. Нарешті Сангушко здався й поїхав за порадою в Дубно до князя Василя Костянтиновича. Той прийняв Дмитра Федоровича тепло й радо. Весь

вечір Сангушко бідкався, а Острозький з розумінням кивав і співчутливо погоджувався:

— Ах, до чого ж нерозумний вчинок — зв'язуватися з цією жадібною жорстокою жінкою! Вона ні перед чим не зупиниться, аби тільки прибрати до рук всі грошки нашої сім'ї. Ситуація навіть більш серйозна, ніж я припускав: Беат надумала віддати мою улюблену племінницю в монастир, коли термін повноліття нещасної дівчини вже не за горами...

І після короткої паузи зробив доволі несподіваний висновок:

— Дмитре Федоровичу, ти повинен терміново оженитися з Оленою!

— Перепрошую, Василю Костянтиновичу, як же це зробити, якщо її головна опікунка проти, а сам я з недавнього часу не вхожий в Острозький замок?! Чому кохана не відповідає на мої листи — не одержує їх або...

— Ех, князю, князю, який же ти нерішучий! Твою наречену у будь — який день можуть живцем поховати за товстими монастирськими мурами, а ти збираєшся сидіти й охкати...

— Що ж робити?!

— Мене слухатися, от що! Я організую твоє із князівною весілля, а ти у свою чергу допоможеш мені з деякими фінансовими справами. Згоден?

— Зрозуміло! — повеселішав Сангушко. Але відразу ж заклопотано спитав: — Стривай, а як же нам в Острог проникнути?

— Це вже мої клопоти, — поспішив заспокоїти його Василь Костянтинович. — Я двічі на місяць приїжджаю туди, щоб перевірити стан справ і папери Беат.

— Це ти, а як же я?..

— А ти, Дмитре Федоровичу, прибудеш разом із моєю надвірною корогвою²⁰, у якій без малого сотня людей. Беат настільки терпіти мене не може, що навіть не думає зустрічати. Так що не хвилюйся завчасно, уваги на тебе не звернуть...

Сангушко відволікся від тяжких думок, лише коли вони наблизилися до воріт. Далі все відбулося саме так, як і пророкував Острозький. Назустріч Василю Костянтиновичу господиня вислала всього лише старого служника, який нерозбірливо пробелькотав:

— Проїжджайте собі потихеньку, пані Беат просила не турбувати її.

Таким чином, поміж інших козаків надвірної корогви Дмитро Федорович безперешкодно проникнув у замок, що вже поринув у вечірню тишу. Князівну знайшов у бібліотеці, передав їй

²⁰ Особиста охорона князя.

згорток з сімейною реліквією, що вони похапцем засунули у схованку. Молода дівчина й отямитися не встигла, як Сангушко привів її в замкову каплицю, де священник учинив обряд вінчання. Дівчину так потішила несподівана зустріч з коханим, і водночас вона настільки зніяковіла, розгубилася від його рішучої наполегливості, що ледве змогла сказати перед вівтарем «так»!

Коли таїнство вінчання завершилося, Олена—Єлизавета — Катерина ледь не знепритомніла від щастя. Наспіх зібравши речі, написала матері коротку записку, у якій благала вибачити грішну дочку й не тримати зла на новоявленого зятя.

Ранком під охороною декількох князівських служників новоспечене подружжя покинуло замок. Щасливі молодята помчали в Канів.

Цокіт кінських копит і рипіння воріт розбудили пані Беат, однак щедро вилаявши Василя Костянтиновича, вона благополучно заснула й піднялася дуже пізно. Опівдні приїхав Папагоді²¹, його довго не пускали, шляхетний пан кричав і скандалив. Нарешті Беат змиловилася й погодилася прийняти придворного італійця ще до

²¹ Придворний королеви Бони, майстер фінансових операцій.

обіду. Заразом побажала довідатися, чого це Василь Костянтинович поїхав майже вдосвіта, навіть не попрощавшись? От тоді княгині й доповіли, що князь Острозький усе ще в замку і на даний момент займається перевіркою рахунків.

— Хто ж порушив мій ранковий сон?! — здивувалася господиня.

— Ранком...

Промимривши це, дворецький замовк.

— Тоді хто ж? — наполягала Беат. — Відповідай негайно!

— Князівна із чоловіком полишили Острог і в супроводі охорони виїхали в невідомому напрямку.

— Що ти верзеш?! Яка така князівна?! З яким ще чоловіком?! — вискнула Беат і навіть підхопилася з крісла. — Чи ти, часом, не п'яний?!

— Я тверезий, пані.

— Тоді негайно поясни усе! Бо я ніяк не второпаю...

— Сьогодні вночі князівна Олена обвінчалася в нашій замковій каплиці з князем Дмитром Федоровичем. Ось її записка для вас, пані.

Від несподіванки Беат ледь не знепритомніла. Щоб і справді не впасти на ослаблених колінах, змушена була повернутися у крісло. Що все це означає?! Яким чином?! Звідки Сангушко узявся в Острозькому замку?! Хто пустив???

З шоку княгиню вивів Папагоді:

— Либонь, я даремно приїхав, дорога синьйоро Беат.

Вона мовчки уп'ялася у зухвало усміхнене обличчя італійця.

— Грошей від вас я вже ніколи не одержу.

— Тобто, як не одержите? Чому?! —
обурилася княгиня.

— У світлі останніх подій ви, пані Беат, перетворилися на жебрачку.

— Що це означає?! — вона гордовито скинула голову.

— Оскільки синьйорина Олена вийшла заміж, розпоряджатися її грішми ви більше не маєте права.

Хоч якими жорстокими були ці слова, однак вони нарешті привели Беат до тями. Кулаки мимоволі стиснулися, коли княгиня прошипіла крізь зуби:

— Ах, то гроші не мої?! Ну, я їй покажу...
Кляте дівчисько!!!

— Попереджав же я, синьйоро Беат, що дівку треба в монастир прилаштувати, — тим часом повчально просторікував італієць. — Тим паче, ви дуже щедро, навіть марнотратно жертвували сестрам — домініканкам. Вам би вони не відмовили у скромній послuzі.

— Я вже готова була вчинити так. І навіть Сангушка повідомила.

— А йому навіщо було говорити? — здивувався Папагоді.

— Та щоб від одруження віднадити!

— Ну і як, віднадили?.. До чого ж наївними бувають навіть настільки мудрі жінки, як — от ви, синьйоро Беат! Треба було зробити все тишком — нишком, без попереджень, а вже потім розповідати. Можливо, тоді, втративши наречену, синьйор Сангушко на вас би увагу звернув. А тепер ви і без грошей лишилися, і без нареченого. Кому потрібна стара жебрачка?..

— Ну, не бувати такому!!! — вибухнула Беат.

— І що ж ви зробите?

— Поїду до короля й доможуся розірвання шлюбу, укладеного без мого відома!!!

— Що ж, мабуть, це вихід... Давайте, синьйоро, дійте, — схвально кивнув Папагоді й додав замислено: — Здається, князь Сангушко — іновірець?

— Схизматик!

— Отже, папського дозволу Сангушко напевно не має?

— Зрозуміло, що не має! Оленці ще й п'ятнадцяти не виповнилося...

— Пощастило вам із цим, — погодився італієць. — Що ж, коли вже на те пішло, вирішуйте ваші проблеми. А мені накажіть видати гроші, та

якнайшвидше! Я людина ділова, зайвого часу не маю.

Беат знехотя розпорядилася щодо необхідної Папагоді суми. Заразом наказала приготувати карету і все необхідне для термінової поїздки до столиці. Обід, ясна річ, скасовувався: не до цього зараз — поїсти можна й у дорозі! Скоріше б розшукати зухвалих молодят...

З'ясування стосунків з Василем Костянтиновичем також було відкладено на потім: це вона завжди встигне.

***Вавельський замок,
Краків, королівство Польське,
1553 рік***

У резиденцію його величності княгиня прибула пізно вночі. Варта спробувала протестувати, але яка сила могла зупинити розлючену Беатрис Костелецьку?! Бешкетувала й волала так, що перебудила всіх мешканців Вавельського замку. Зрештою, до неї вийшли принцеси Катаржина й Анна, і навіть королева Бона вислала служницю довідатися, що там сталося.

— Передайте королеві, що у мене викрали дочку!!! — надривно заводала Беат, задихаючись від гніву. — Лиходій і злочинець тасмно

прокрався!.. під покровом ночі!.. і вкрав єдину радість у моєму вдовиному житті!..

Після чого гірко розридалася. Витягнути з неї бодай якісь скупі пояснення присутнім так і не вдалося. Поки перелякані принцеси намагалися втішити княгиню, повторюючи, що лиходія необхідно покарати, а найкращим покаранням у цьому випадку буде лише люта смерть, служниця королеви Бони збігала до своєї пані й повернулася із запрошенням терміново відправитися до її величності для бесіди віч — на — віч.

Умовляти Беат не довелося. Що відбувалося в покоях вдової королеви, достеменно невідомо. Протягом двох годин відтіля долинали тільки приглушені ридання і гнівні вигуки, потім усе стихло. Тоді схвильована принцеса Анна, що жваво цікавилася подією, постукала в кімнату сестри. Катаржина відкрила не відразу, оскільки вже почала засинати.

— Як ти вважаєш, сестричко, чи вірним буде рішення стратити злочинця? — запитала набожна й вічно охоплена сумнівами Анна, тільки — но переступивши поріг сестриної спальні.

— Пані Беат могла зв'язатися з таким же скандальним типом, як і вона сама. Тепер хитрун її обдурих, а вона піднімає лемент... От кого шкода, то це її дочку. Що ж до негідника, то якщо його скарають на горло, одним негідником стане менше.

Катаржину можна було зрозуміти: Беат вона недолюблювала за склочність і пристрасть до скандалів. Однак жаліслива Анна не вгамовувалася:

— А раптом між Оленою й її викрадачем спалахнуло кохання або ж навіть пристрасть?!

— Та яке там кохання?! Яка пристрасть?! Звідки?..

Катаржина солодко позіхнула: дуже вже спати хотілося...

— А отака — нестримна!!!

— Не верзи дурниць, сестрице, Олена ще ж зовсім дитя! До того ж єдиний, хто мав на неї хоч якісь види, — це князь Сангушко. А може, це Дмитро Федорович... Олену?..

— Як Сангушко?! Отже, він викрадач?.. — простогнала Анна.

Сонна Катаржина зрозуміла, що бовкнула зайве, й вирішила нашвидку зам'яти цей казус.

— З чого б це?! Хіба княгиня сказала, що то Сангушко вчинив неподобство? — щиро здивувалася Катаржина й відвернулася до стіни. Спати, спати!.. Й вона зовсім не звернула уваги на дивний переляк, що зненацька охопив сестру.

Тим часом Анна спробувала якнайдетальніше пригадати, що ж бурмотіла вбита горем пані Беат, але зрештою з полегшенням мовила:

— Ні... Здається, княгиня взагалі не називала ніяких імен.

— Ну от, бачиш! А князя Сангушка, між іншим, вона віднедавна взагалі в Острог веліла не впускати. Все це сталося після того, як князь спробував посвататися до Олени.

Однак пробурмотівши це, Катаржина негайно прокинулася, оскільки зрозуміла, що знов бовкнула зайве... Ой, як прикро!

— Катаржино, чи я не дочула... що ти ось зараз сказала?! — скрикнула сестра. — При чому тут Дмитро Федорович?! Як це він сватався?! До кого — до Олени Острозької, чи що?..

Й одразу по тому презріла тридцятирічна дівиця залилася горючими слізьми, немовби маленька капризуля.

— Матка Бозка!.. Сестрице, припини зараз же ревіти!

Прагнучи загладити прикрий промах, Катаржина кинулася до нестримно ридаючої сестри.

— Заспокойся, Острозькі порвали відносини із князем Сангушком, тепер він узагалі не при справах. Ну так, він був закоханий в Олену Острозьку, але...

— Бу — у-ув!.. А — а-а — а!.. — ридала Анна.

— Усі про це знали, просто тобі не говорили.

— А — а-а — а!.. Чому не говорили?! Чому?..

— Яка різниця, однаково це в минулому, — Катаржина не хотіла зізнаватися, що Анну вирішили тримати в невіданні саме через її вкрай химерний, істеричний характер. — Беат вигнала Дмитра Федоровича, тільки — но він виявив бажання одружитися з Оленою.

— Одружитися з Оленою!!! Одружитися з Оленою?.. Та вона ж іще дитина!!! А як же я?! — обурювалася Анна.

«Тому — то й не говорили тобі, щоб ти, дурепо, не нафантазувала нічого зайвого щодо князя Сангушка й не псувала настроїв всім навколо!» — ледь не бовкнула Катаржина, однак вчасно стрималася. Вголос же мовила повчально:

— Князь Сангушко — усього лише наш підданий. Матінка говорить, що ми, доньки короля, гідні тільки справжніх принців, а не князів.

— Але як же мені бути?! Як мені бути, якщо я кохаю Дмитра Федоровича?! Катаржино, відповідай мені негайно: як жити далі, якщо той самий чоловік, якого я кохаю, посватався до іншої?! Та я не хочу після цього жити!..

— Анно, припини, не думай про погане! На тебе чекає прекрасне майбутнє, ти станеш королевою Польщі!.. Згадай пророкування астрологів і заспокойся зараз же. У тебе ще будуть юрби наречених, більш знатних і заможних, ніж якийсь там князь — схизматик Сангушко.

— Але мені потрібен тільки він один! — плаксиво наполягала принцеса. — А якщо не він... Якщо він такий підлий, невірний!.. то я хочу в монастир!..

— Що за дурниці?! Сама розсуди, у чому винуватий князь Сангушко? Звідки він знав, що ти його кохаєш? Ти що, писала йому, говорила щось?

— Ні...

— От бачиш! А якби він знав про твоє почуття, то, може, й забув би князівну Острозьку. У всякому разі, тепер все точно зміниться.

— Чому?..

— Дурненька! Олену викрали — кому потрібна така наречена?

— Отже... Ти й справді думаєш, що зміниться? — схлипуючи, Анна нарешті глянула на сестру із затаєною надією.

— А як інакше! — розвеселилася Катаржина. — Іди спати, сестрице, і нехай тобі насниться твій суджений.

* * *

Ранок почався із зойків і плачу: його королівська величність не побажав прийняти княгиню Острозьку. Катаржина, Анна й навіть сама королева Бона вирішили не виходити зі своїх

покоїв. Вони добре розуміли, що шум триватиме, доки Беат не забереться геть із Вавельського замку.

— Ваша королівська величносте, може, ви все — таки вислухаєте цю скандалістку? — поцікавився Станьчик у Сигізмунда II Августа.

— Оце вже ні, дорогий мій блазню, дозволь відмовити в такій честі! — відповів король і, широко змахнувши рукою, додав: — Мій кабінет дещо затісний, щоб умістити в себе всю її злість.

— Але, ваша величносте, клята відьма не вгмониться, доки ви милостиво не приймете її...

— Відьом ми приймали вчора, я втомився від їхнього товариства, — парирував король. — І взагалі, хто з нас пан, а хто — блазень? Подумати тільки, я розважаю власного дурника!..

Сигізмунд невесело посміхнувся.

— Блазень тут я, а король — зрозуміло, ви. Але Беат на те й відьма, щоб перевернути все догори дригом.

— Не смішно, Станьчику... А взагалі, я так і не зрозумів до кінця, що там сталося? Чого вона розкричалася, немов обдурена на базарі простолюдинка?

— Не знаю, ваша величносте, — знизав плечима блазень. — Баранові не потрібен привід, щоб буцатися... Беат — це Беат, з нею треба змиритися, як із диким буйством стихії.

— Замовкни, блазню, ти став прісним — очевидно, розтринькавши найкращі свої дотепи на потіху моему покійному батькові. Забирайся краще геть і заразом довідайся, чого там хоче ця відьма, — розпорядився його величність.

Гримлячи бубонцями на комірі пістрявого дурникового вбрання, Станьчик попрямував до виходу з кабінету, але відразу ж ледь не був збитий з ніг ясновельможною депутацією, що складалася з королеви Бони, обох принцес та їхнього численного почту. На чолі процесії неслася розпатлана Беатрис. Розлючені жінки врізнобій кричали щось малозрозуміле про жахливих злочинців і чоловіків — негідників.

Король на мить розгубився, але відразу набув царственої пози й голосно скомандував:

— Я вислухаю тільки одну з вас. Вирішуйте швидше, хто говоритиме.

Ніхто не очікував нічого подібного, тому в кабінеті миттєво настала тиша. Нарешті наперед виступила королева Бона й, обмірковуючи кожне слово, почала проникливу промову:

— Сину мій і королю, ми вирішили порушити ваш спокій, тому що в довіреному вашій опіці королівстві сталася дуже неприємна подія.

Король змінив позу. Було видно, що йому цікаво довідатися, через що здійнялася буча.

— Винний у тяжкому злочині має бути суворо покараний, щоб іншим неповадно було, — прорекла королева.

— Звісно, покарати зі всією суворістю! Смерть негідникові! — закричали інші жінки. Король підняв руку, закликаючи їх заспокоїтися, і голосно нагадав:

— Я слухатиму тільки одну матінку... То що ж накоїв цей нещасний?

— Сину мій і королю, ви ще не довідалися, що накоїв той негідний злочинець, а вже симпатизуєте йому! — обурилася Бона.

— А ви, ваша величносте, усе розповідаєте про негідника, але досі не сказали, чому так називаєте його.

— Ваша величносте! Я намагаюся розповісти про те, що в княгині Острозької викрали дочку...

— Мабуть, це таки справді мерзенний злочинець, — погодився король. — Хто викрав, напевно, невідомо? Що ж, будемо шукати... Це все?

— До чого ж ви нетерплячі, мій королю! Ім'я викрадача відомо, я навіть назву його...

— Прекрасно, я зрозумів. Згоден з вами, матінко: злочин у наявності, лиходій відомий. Зараз же зберу сейм, там і вирішимо долю негідника. Все?! — і король підвівся, демонструючи відвідувачкам, що розмову закінчено.